

Tóth Erika

A FARSANG EMLÉKEI AZ AVASI MAGYAR FALVAKBAN

A dolgozat a három avasi magyar falu (Avasújváros, Kőszegremete és Vámfalu) farsangi hagyományainak a leírását tartalmazza. A három falu bár nem tőzsomszédja egymásnak, de köztük nem nagy a távolság; ezenkívül gazdasági-társadalmi kapcsolatok is összekötik őket. Az Avasi medence falvait románok lakják, ez alól az említett három község képez kivételt. Vegyes házasságok előfordulása ma is kivételesnek számít a magyar helységekből, s annyira ritka, hogy nem változtatja meg a települések etnikai összetételét.

A három falu farsangi szokásai fő vonásaikban megegyeznek, ezért leírásuk a három falu adatainak összevonásával történik; a kivételeket, eltéréseket jelezni fogom.

Kőszegremete és Avasújváros esetében a farsangi szokáskör már csak az emberi emlékezetben él, Vámfaluban bizonyos elemei még megőrződtek napjainkig. Az előbbi két település esetében a szokáskör gyakorlásának megszűntét a hatvanas évek közepére tehetjük. Az adatközlők a farsang megszűnésének okát a kollektivizálásban, a fiatalok gyárakba való áramlásában, a televízió elterjedésében, a megváltozott életmódban látják.

Kőszegremetén és Vámfaluban a farsangot felvonuló jellegű játék előzte meg. Szilveszter éjszakáján „behajtották” a farsangot, utolsó napján (február utolsó napjaiban) pedig „kihajtották” vagy „visszahajtották”. A farsang első napját *farsangvasárnapnak*, *bekezdésnek* nevezték, az utolsó napját *kimúlónak* vagy *farsangvégnek*. Nem kötik pontos időponthoz az első, illetve az utolsó napot, bár tudnak arról, hogy katolikus falvakban ezek pontosan rögzített dátumok. Az év utolsó napján a fiatalok, gyerekek – főként a fiúk – összegyűltek, beöltöztek különböző jelmezekbe, maszkokba, és éjfélkor elindultak óriási zajkeltés közepette végigjárni a falut, *kihirdetni a farsangot*, illetve *eltemetni az óévet*. Erre vonatkozóan különböző állítások hangzottak el, egyesek *farsangi felvonulásnak* nevezték (a kőszegremeteiek), mások, a vámfalusiak pedig *óévtemetésnek*.

Vámfaluban ez a szokás napjainkig fennmaradt, emellett a farsangi alakoskodás néhány eleme is megőrződött, de már más funkcióban, baráti körben, disznótorokon, és nem a közösség nyilvánossága előtt jelenítődik meg. A felvonulás résztvevői különböző eszközöket: kürtöt, ostort, kolompot, csengőt használtak zajkeltés céljából, és *végigladangolták az egész falut*. A falu közepén, a templom előtt gyüle-

keztek, majd az *Alsóvégről* elindultak és a *Felsővég* irányába végigjártak a falut, kihirdették a farsangot. „*Azt kiabálták, hogy hajsják a farsangot, meg hogy »akinek van szüzeánya,/ hajsa ki a szüzgulyába»*”. Avasújárásban nem volt neve sem az első, sem az utolsó napnak, februárt nevezték *farsanghónapnak*.

A farsang volt az év legvidámabb időszaka, a figyelem középpontjában nem annyira a munka, mint inkább a közösségi szórakozás állt. Az évnek ebben az időszakában működtek a fiatalság együttletétét lehetővé tevő fonóházak, ekkor tartották a disznótorok nagy részét, valamint névesték és lakodalmak is estek erre az időszakra. A fonók élete megkezdődött már karácsony előtt, és február végéig-március elejéig tartott, ekkor elkezdtek szólni. A falvakban egyidejűleg több fonó is működött, ezeknek több formája is ismeretes volt.¹ Egy fonóba 10–16 lány, asszony járt; este 6–7 körül kezdték a munkát, 12–1 óráig voltak ott. Itt a fonás mellett sor került játéokra, táncra és farsangolásra is. Az egyik legemlegettebb játék a *zálogosdi* volt², de kedveltek voltak a *kútba estem*³ és a *hajdú-bíró-szegényember* is⁴. Munka közben énekeltek, mesét mondtak, olvasmányaikat mesélték el egymásnak, és táncoltak is minden este. Farsang idején türelmetlenül várták a farsangolók megérkezését (a fiúk és a farsangolók 9–10 körül érkeztek), majd maguk is beöltöztek *maskurának*.

A farsangi előkészületekre (pl. csoportok szerveződése, szereplők kiválasztása, ruházat-maszk készítése, jelenetek megbeszélése, szerepek gyakorlása, betanulása, beöltözés) az adatközlők nem fektettek nagy hangsúlyt, bár minden bizonnyal ezeknek is megvolt a maguk izgalma, de nem voltak olyan látványosak, mint maguk a játékok, jelenetek. „*Ki minnek öltözött be, azt úgy egymásnak kitalálták: egybegyülekeztek a fiúk, oszt megbeszélték. Nem vót szerep, mindig kitaláltak valamit, mikor mért jártak.*” Barátokból, szomszédokból verődött össze egy-egy csapat, a jelmezek elkészítésében minden tag részt vett. Főleg rongyos ruhákat, az arc eltakarására szolgáló ruhadarabokat (kendő, harisnya), állati maszkok esetében állatbőrt, zsúpot, szaalmát, az állat különböző testrészeihez hasonló eszközöket használtak fel. A jelmezkészítés fő elve, hogy a viselője ne legyen felismerhető.

A faluban egyszerre több fonó működött, több farsangoló csapat járt a falut. Nemcsak fonókba tértek be, hanem disznótoros házakhoz és névestéket ülőkhöz is, bár ilyen helyekre csak a közeli rokonokból, barátokból álló csoportok. A farsangolók főként fiatalokhoz, közelálló korúakhoz mentek, idősekhez nem. Mindig volt velük egy jelmez nél-

küli *bekéreztető*, ő volt az, aki bekopogott, és megkérdezte, hogy beengedik-e a farsangolókat. A csoportok létszáma változó volt, attól függően, hogy milyen jelenet került bemutatásra.

Voltak állatalakoskodók is, de nagyobb számban fordultak elő olyan játékok, amelyek központjában valamilyen emberi tevékenység, az élet valamely jelenségének a megelevenítése, paródiája állt. Az állatalakoskodók közül a leggyakrabban emlegetett a *medve* és a *kecske*. A medvét szalmával vagy zsúppal burkolták be, a fejére álarcot tettek (vagy kendőből, vagy volt egy speciális medveálarc), a lábaira csengőket kötöttek és négykézlábra állítva vezették vagy rúdon vitték. „*Becsavarták szalmával, nem tudott menni, rúdon vitték. Meg akarták gyújtani, de a többi nem hagyta, csak viccelődtek.*” A medve szerepe az ijesztgetés volt, a csengők zaja, a medve dörmögése el is érte a megfelelő hatást. A *kecske* jelmeze rongyos, kifordított ruha vagy állatbőr volt, a fejére kecske- vagy kosszarvat rögzítettek, ezt helyettesíthette fakanál is, sőt volt, hogy egy egész kitömött kosfejet tettek a fejükre. A kecske funkciója a medvéhez hasonlóan az ijesztgetés: „*A kecske ugrált a ház közepin, bőgött, vót szarva, felugrott a padra is.*”

Az *ördög* és a *halál* az avasúvárosi farsangolásban jelenik meg. Funkciójuk megegyezik az előbb említett állatfigurákéval: ijesztgetni akartak. Az ördög arca, keze fekete volt a koromtól, fekete rongyos ruhába bújt, a fejére fekete kucsmát, arra pedig tollseprűt tettek. Aki halálnak öltözött, azt feje fölé emelt karral beburkolták fehér lepedőbe, a kezében egy sarlót fogott, így hajlongott, dőlt jobbra-balra, közben ijesztő hangokat adva ki.

A játékok másik része a falu életében is előforduló események paródiája, ilyen a temetés- és a lakodalomparódia.

A *temetési* jelenetet néha megelőzte egy *kivégzési* jelenet. Fehér lepedővel burkolva jelent meg a hóhér, bitófát állítottak vagy mímelték, és kivégezték a halálraítéltet. Az alakoskodó úgy tett, mintha meghalt volna, a pap temetési szertartásba kezdett, de mire a halottat eltemették volna, az feltámadt. Ez képezte a jelenet komikumát. A pap fehér lepedőben vagy sötét ruhában, szalmakalappal a fején, nagy, piros könyvvel a kezében végezte a szertartást. Így jelent meg a *lakodalmi*, esketési jelenetben is. Az alakoskodók a lakodalmas játékban jelennek meg a legnagyobb létszámban. Egy nagy násznapra való csapat alakult ki, ez képezte a lakodalmas menetet. Ez a jelenet egyike volt a legközkedveltebbeknek. A fiatal párt vagy két fiú, vagy két lány, vagy egy lány és egy fiú játszotta, de ez utóbbi esetben a szereposztás fordítva

alakult, ez képezte a komikum alapját, a parodisztikus esketési szöveg mellett. A fenti jelenetek alkalmat adtak egy, az úgynevezett „normális” időszakban tisztelt személy kigúnyolására is. Miután a pap megtartotta a szertartást („*jók legyetek, egymást szeressétek, egymást megbecsüljétek...*”), táncos mulatozás kezdődött.

Ugyancsak táncos mulatsággal ért véget a *betyárjelenet*. A *betyár* fehér bőgatyát vagy fekete posztónadrágot viselt, valamint fehér inget, fekete *puszlit* (mellényt), fekete csizmát, a fején fekete kucsmát hordott, arcát álarc fedte (kendő vagy harisnya), kezében pedig ostor volt. Általában *kisasszonyok* társaságában jelent meg, maga a jelenet pedig fogadói mulatozás utánzása volt.

Gyakori a farsangi játékokban a népeletből vett személyek cselekedeteinek, jellemző vonásainak utánzása. A farsangi figurák repertoárjában megjelenik: a *cigányasszony*, *kéregető*, *orvos*, *írnok*, *kéményseprő*, *katonatiszt*, *öreg*, *juhász*, *pásztor*, *szálláskereső fiatal pár*, *kispulyás asszony*, *anyját sirató fiatal lány*.

A *cigány* kéregetőként, kereskedőként, mint edényreparáló, ablakos, kártyavető cigányasszony jelenik meg. Jelmezét rongyos ruhából állítja össze, arcát eltakarja vagy bekeni korommal. Az *írnok* adót szed, az *orvos* gyógyít, jelmezét fehér köpeny képezi, arca el van rejtve, a *koldus* pénzt, ételmet kéregettet, a *fiatal pár* még lakodalomra is hívogatható. Nagyon mulatságosnak tartották az *öreg* figuráját, tehetetlenségével, esetlen viselkedésével mindig sikerült megnevettetnie környezetét. Ruhája rongyos, szakálla szöszből volt, bottal járt: „*olyan öreg vót, azt hitték, hogy ezeréves*”.

Mint már említettem, jelmezkészítésnél azt tartották a legfontosabbnak, hogy viselője ne legyen felismerhető („*maskurának öltöztünk, hogy ne ismerjenek meg minket*”), és legyen minél riasztóbb, a megszokottól minél eltérőbb („*ringye-rongyos vót, a vót a fontos, hogy minél csúfabb legyen*”).

Szerepeket, kötött szövegeket nem tanultak be, többnyire rögtönöztek, a jeleneteket improvizációra építették. Voltak jelenetek, amelyekben nem is igen beszéltek, hiszen felismerhetőkké váltak volna, inkább csak dörmögtek, bólogattak, mutogattak. Az alakoskodók, *maskurák* célja a szórakoztatás volt. Jeleneteik során mindig nagyon vigyáztak arra, hogy ne ismerjék fel őket, a háziak, fonóbeliek pedig igyekeztek megtudni, kit rejt az álarc. A jelenetek bemutatása után szinte mindig evés, ivás, mulatozás, tánc következett. A farsangosok igyekeztek meg-

tréfálni a háziakat, de ez néha fordítva is megesett: *„Vót olyan, hogy megtréfálták a farsangolókat, krumpliból tortát csináltak nekik. A közönség nevette őket, kérdezősködtek, de azok nem feleltek, csak bólogattak, mint a némák. Mikor cibálták őket, akkor lementek. Vót, hogy a farsangosok nem akarták megmondani, hogy kik vótak, de olyan is vót, hogy később levetkőztek, táncoltak, a lányokat hazakísérték.”*

Erre az időszakra nem vonatkoznak étkezési előírások, tabuk pedig különösen nem. A nagy lakomák időszaka volt ez, elég csak a disznótoros vacsorákra, névestékre, téli ünnepekre gondolni, de a fonókban is mindig elékerült valamilyen finomság. A lányok sütöttek valamit, a fiúk vittek bort, volt alma, aszalt gyümölcs: alma, som, cseresznye, szilva (*„úgy hittuk, nyálazó”*), piritott napraforgómag, sültök, sültkrumpli, a még ma is ritka téli finomságnak számító cukrozott főtt kukorica: *„cukros málét főztünk, egy tálban tettük az asztalra, csak kanalakat tettünk, úgy ettük”*.

Zártkörű asszonymultságot, az adatközlők szerint, nem szerveztek ezekben a falvakban, bár az egyik községremetei adatközlő valamikor hallotta az apósától, hogy fonalmosás után pálinkával melegedő asszonyok az egyik udvaron táncra kerekedtek, őt nem engedték maguk közé, és ő bosszúból *„közéjek hajította a koltóstoját”*. Ez a történet utalhat zártkörű asszonymultságot egykori léte.

A szokásban változásra nem emlékeznek: *„kihalófélben vót az, nem fejlődött, csak kihalt. Kollektivizáláskor sok minden elmaradt, meg a televízió mióta van...”*

Funkciójával kapcsolatban jegyezték meg: *„szórakozásnak találták ki az öregek valamikor, egyébként nem lehet vélni”* – fogalmazta meg az egyik adatközlőnk.

Jegyzetek

1. Egy faluban egyszerre több fonó működött. Külön fonóba jártak a lányok és az asszonyok. Soros fonónak nevezték a fonóknak azt a formáját, amikor sorba jártak egymáshoz, más-más házhoz fonni. Volt a fonónak egy másik formája is, mikor kibéreltek egy szobát egész télre, ide a lányok vittek magukkal fát és petróleumot. A bérbe adott szobáért utolsó este a gazdának fontak, az pedig megvendégelte őket. A fonóházban való elhelyezkedés a következőképp alakult: *„Vót egy tűzhely, két sor pad. Elöl ültek a nagyobbak, a kicsiket hátraültették: oszt fonják ott a sötétben.”*

2. A fiúk elvették egy tárgyat (fejkendő, orsó stb.) a lányoktól, amit azoknak ki kellett váltaniuk, a legtöbb esetben csókkal, vagy más, a többiek számára szórakoztató büntetés elvégzésével. Amennyiben nem váltották ki, a fiúk eltörték az orsót, meggyújtották a szősz

a guzsalyon, vagy *felmatóolták* (felcsavarták) a fonalat a kerítésre: „*ha csúfolni akarták a lányt, ha valamiér megharagudtak rá*”.

3. Egy párbeszédén alapuló játék:

Fiú: *Kútba estem!*

Lányok: *Ki húzza ki?*

A fiú mond egy nevet, a lány kihúzza, aztán megcsókolják egymást.

4. Négy papírdarabra felírtak egy-egy szót: *hajdú, bíró, szegényember, tolvaj*. Ebben a játékban egyszerre csak négyen vehettek részt, de egyidejűleg több négyes csoport is játszhatta. Mindegyik húzott egy-egy cédulát, anélkül, hogy tudták volna, kihez melyik került. Aztán egy párbeszéd következett:

Bíró: *Mi veszett el, szegényember?*

Szegényember: *Hat ökröm, szekerem meg egy pockos verebem!*

Bíró: *Kire gyanakszik?*

A szegényembernek el kellett döntenie, hogy a másik két – eddig meg nem szólaló – játékos közül melyik a tolvaj. Amennyiben sikerült eltalálnia, a bíró a tolvaj számára kimér egy büntetést, amit a hajdú hajt végre; ha tévedett, akkor ő kapja a büntetést.

Hajdú: *Hányat neki, bíró uram?*

A bíró válasza mindig olyan büntetést fogalmaz meg, amely a közönség számára szórakoztató.

Adatközlők:

Avasújváros:

Bakné Pajzos Ilona, sz. 1926

Cseh Etel, sz. 1913

Lajos Erzsébet, sz. 1939

Tebécs Elemér, sz. 1914

Kőszegremete:

Dohi Mihály, sz. 1907

Henter Margit, sz. 1927

Sike Ferenc, sz. 1921

Sike Ferencné, sz. 1926 (született Vámfaluban)

